

NEMIS TILIDAGI O‘TGAN ZAMON SHAKLLARI (PRÄTERITUM, PERFEKT, PLUSQUAMPERFEKT) ORQALI IFODALANGAN ASPEKTUAL MA’NOLAR VA ULARNING O‘ZBEK TILIDAGI MUQOBILLARI

Rizayev Baxodir Xaydarovich
Samarqand davlat chet tillar instituti
filologiya fanlari doktori, professor

Anorqulov Sanjar Iskandarovich
Samarqand davlat chet tillar instituti
PhD, dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada nemis tilidagi *Präteritum*, *Perfekt* va *Plusquamperfekt* shakllarining aspektual ma’nolari hamda ularning o‘zbek tilidagi ekvivalentlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — ikki til tizimidagi aspektual ifoda vositalarining tipologik o‘xshashliklari va farqlarini aniqlash, nemis tilidagi grammatik va kontekstual vositalarning o‘zbek tilidagi morfologik hamda analitik konstruksiyalar orqali qanday ifodalanishini ko‘rsatishdan iborat.

Kalit so‘zlar: aspektuallik, preterit, perfekt, pluskvamperfekt, perfektivlik, matijaviylik, davomiylik, yakunlanganlik, takroriylik, sintetik (morfologik), analitik (sintaktik) vositalar.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ аспектуальных значений форм прошедшего времени *Präteritum*, *Perfekt* и *Plusquamperfekt* в немецком языке и их эквивалентов в узбекском языке. Цель исследования — выявить типологические сходства и различия в средствах выражения аспектуальности в двух языковых системах, а также показать, каким образом грамматические и контекстуальные средства немецкого языка выражаются с помощью морфологических и аналитических конструкций в узбекском языке.

Ключевые слова: аспектуальность, претерит, перфект, плюсквамперфект, перфективность, результативность, длительность, завершённость, повторяемость, синтетические (морфологические) средства, аналитические (синтаксические) средства.

Abstract. This article presents a comparative analysis of the aspectual meanings of the German verb forms *Präteritum*, *Perfekt*, and *Plusquamperfekt* and their equivalents in the Uzbek language. The aim of the study is to identify the typological similarities and differences in aspectual expression between the two linguistic systems and to demonstrate how the grammatical and contextual means of German are rendered through morphological and analytical constructions in Uzbek.

Keywords: aspectuality, preterite, perfect, pluperfect, perfectivity, resultativity, durativity, completeness, iterativity, synthetic (morphological) means, analytic (syntactic) means.

KIRISH.

Aspektual ma’no — fe’ning ichki tuzilishini, ya’ni harakatning davomiyligi, yakunlanganligi, takroriyliigi va jarayoniyliigini ifodalaydigan grammatik-semantik kategoriya hisoblanadi. Nemis tilida u maxsus grammatik shakl orqali emas, balki vaqt formalarining semantik xususiyatlari, leksik birliklar va kontekstual belgilar orqali ifodalanadi.

O‘zbek tilida esa aspektual ma’nolar morfologik vositalar orqali aniq belgilangan: *–di*, *–gan*, *–ib turmoq*, *–ar edi* kabi shakllar davomiylik, natijalilik va odatiylikni ifodalaydi. Shu bois qiyosiy tahlil nemis tili analitik,

o‘zbek tili esa agglutinatív tizimga mansub bo‘lgani uchun, har ikkala tilning umumiy va farqli tomonlarini aniqlash imkonini beradi.

Präteritum shaklining aspektual ma’nolari va ularning o‘zbekcha ekvivalentlari

Präteritum shakli o‘tgan zamon harakatini bildirsa-da, uning semantik qamrovi turlicha aspektual holatlarni ifodalaydi. U quyidagi vaziyatlarda qo‘llanadi:

Davomiy yoki fon holatlarini ifodalash:

Er wohnte in Berlin. — U Berlin shahrida yashar edi.

Bu yerda *wohnte* chegaralanmagan jarayonni, yani protsessual vaziyatni bildiradi; o‘zbek tilida esa *–ar edi* protsessual vaziyatning davomiyligini ko‘rsatadi.

Takroriy yoki odatiy harakatlar:

Wir spielten oft im Garten. — Biz ko‘pincha bog‘da o‘ynardik.

Vaqt bilan chegaralangan jarayonlar:

Ich las, bis er kam. — U kelguncha men o‘qidim.

Demak, *Präteritum* atelik fe‘llar (*wohnen, sitzen, denken*) bilan qo‘llanganda davomiylik va fonoviylikni, telik fe‘llar (*kommen, finden, schreiben*) bilan esa yakunlanganlikni bildiradi. O‘zbek tilida bu ma’nolar mos ravishda *–ar edi, –ardi, –di* shakllari orqali beriladi.

Perfekt shaklining aspektual ma’nolari va o‘zbekcha muqobillari

Perfekt shakli o‘tgan harakatning natijasini hozirgi holat bilan bog‘lab ifodalaydi. U **natijaviylik** va **aktual o‘tganlik** ma’nolarini beradi.

Natijaviylik:

Er hat den Brief geschrieben. — U xatni yozib qo‘ygan (bo‘lgan).

O‘zbek tilidagi *–gan* yoki *–ib qo‘ygan (bo‘lgan)* shakli bu natijaviylikni ifodalaydi.

Aktual o‘tganlik:

Ich habe ihn gesehen. — Men uni ko‘rganman.

Bu shakl o‘zbek tilida *–ganman* yordamida, ya’ni shaxsiy tajribani bildiruvchi tarzda ifodalanadi.

Ba’zan *Perfekt* nemis tili og‘zaki nutqida *Präteritum* o‘rnida ishlatiladi:
Dann habe ich ihn angerufen. — Keyin men unga qo‘ng‘iroq qildim.

Bu holatda *–di* shakli hodisaning sodir bo‘lganligini bildiradi, natijaviylik esa kontekstdan anglashiladi.

Plusquamperfekt shakli va uning o‘zbek tilidagi ekvivalentlari

Plusquamperfekt boshqa o‘tgan harakatdan avval sodir bo‘lgan va natijasi allaqachon tugallangan voqeani bildiradi. U **yakunlanganlik** va **oldin sodir bo‘lganlik** semantikasini birlashtiradi.

Misollar:

Er war gegangen, bevor Lisa kam. — Liza kelishidan oldin u ketgan edi.

Ich hatte das Buch gelesen, bevor der Lehrer fragte. — O‘qituvchi so‘rashidan oldin men kitobni o‘qib bo‘lgan edim.

O‘zbek tilida bu ma’no *–gan edi, –ib bo‘lgan edi* shakllari orqali ifodalanadi. Ular *perfektivlik* (natijaviylik) va *o‘tganlik* ma’nolarining birlashmasini bildiradi.

№	Nemischa shakl	Aspektual ma’no	O‘zbekcha ekvivalent	Izoh (semantik xususiyat)
1	Präteritum	Fonoviy, davomiy, o‘tgan jarayon	–ar edi, –ardi	Harakat yoki holatning davomiyligi, fon vazifasida
2	Perfekt	Natijaviylik, tajriba, aktual o‘tganlik	–gan, –ib qo‘ymoq (bo‘lmoq), –ganman	Tugallangan yoki hozirgi holat bilan bog‘langan harakat
3	Plusquamperfekt	Oldin sodir bo‘lganlik va yakunlanganlik	–gan edi, –ib bo‘lgan edi	Bir o‘tgan harakatdan avval sodir bo‘lgan
4	Präteritum (telik fe‘llar bilan)	Yakunlangan voqea, fakt	–di	Natijali o‘tgan harakat, bir martalik voqea

5	Perfekt (atelik fe'llar bilan)	Davomiy yoki tajribaviy holat	–ganman, –ib turgan	Hozirgi holat bilan bog'liq jarayon yoki tajriba
---	--------------------------------	-------------------------------	---------------------	--

Xulosa

1. Nemis tilida aspektual ma'nolar alohida “vid” kategoriyasi orqali emas, balki o'tgan zamon shakllarining semantik ko'lamida ifodalanadi.

2. O'zbek tilida esa aspektual ma'nolar morfologik shakllar (–di, –gan, –ar edi) va analitik birikmalar (–ib turmoq, –ib qo'ymoq, –ib bo'lmoq) orqali aniq belgilangan.

3. Tarjimada quyidagi funksional muvofiqliklar kuzatiladi:

Präteritum → –di, –ar edi

Perfekt → –gan, –ib qo'ygan (bo'lgan)

Plusquamperfekt → –gan edi, –ib bo'lgan edi

4. Aspektual talqin faqat fe'l shakliga emas, balki uning leksik (aksional) ma'nosiga, kontekstga va vaqt ko'rsatkichlariga (*schon, noch, bis, seit*) ham bog'liq.

5. Shunday qilib, nemis tili aspektual ma'noni **grammatik-semantik**, o'zbek tili esa **morfologik va analitik** yo'l bilan ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Duden. Die Grammatik. – 9., überarb. Aufl. – Mannheim: Dudenverlag, 2009.
2. Comrie B. Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
3. Engel U. Deutsche Grammatik. – Heidelberg: Groos Verlag, 2009.
4. Eshomqulova N. Nemis tilida preterit zamon shaklining aspektual ma'nolari va ularning o'zbek tilida ifodalanishi // Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – Jild 5, nashr 3. – Mart 2025. – B. 84–89.
5. Klein W. Time in Language. – London: Routledge, 1994.
6. Mellmann K. On the Origin of the Epic Preterit // Journal of Literary Theory. – Vol. 13, № 2. – 2019. – S. 206–226.
7. Rizayev B. X. Problema aspektnoy semantiki vremennykh form nemetskogo glagola. Aspektnaya semantika preterita. – Toshkent: Fan, 1999.
8. Rizayev B. X. Aspektnaya semantika perfektных i pluskvamperfektных form nemetskogo glagola. – Samarqand, 2003.
9. Goethe J. W. von. Die Leiden des jungen Werthers. – Stuttgart: Reclam, 2004.
10. Yosh Verterning iztiroblari. Tarjima: A. Oripov. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2005.

¹ Anorqulov, S. I. (2020). TOPONYMS AS CULTURALLY SIGNIFICANT LANGUAGE UNITS. Theoretical & Applied Science, (9), 442–447.

¹ Аноркулов, С. (2019). Немецкие и узбекские топонимы как лингвокультуры. Иностранная филология: язык, литература, образование, (4 (73)), 83–86.

¹ Iskandarovich, A. S. (2021). Characteristics of english absolute constructions as compilers of semantic sentence structure. Евразийский научный журнал, (3), 24–26.

¹ Аноркулов, С. (2021). Хронотоп как отличительная черта романного универсума ФМ Достоевского. Просвещение и познание, (5 (5)), 16–23.

¹ Iskandarovich, A. S. (2021). Toponyms, their classification and types. Евразийский научный журнал, (3), 27–28.

16. Аноркулов, С. ПРОСВЕЩЕНИЕ И ПОЗНАНИЕ. ПРОСВЕЩЕНИЕ И ПОЗНАНИЕ Учредители: Прудник Ксения Евгеньевна, (5), 16–23.